

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша
Әдістемелік ұсынымдар**

Астана
2022

БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2022 жылғы 25 қараша № 000 хаттама)

Рекомендовано к печати решением Ученого совета Национальной академии образования им. БІ. Алтынсарина (протокол № 7 от 24 июня 2022 года)

Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2022. – 68 б.

Методические рекомендации по повышению мотивации учения у обучающихся. Методические рекомендации. - Астана: Национальная академия образования имени БІ. Алтынсарина. 2022. – 68 с.

Білім беру ұйымдарында білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша іс-шаралар кешені. Білім беру ортасында аз зерттелген және өзекті мәселенің бірі – білім беру ұйымдарында білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру арналған әдістемелік ұсынымдар.

Әдістемелік ұсынымдар директорлардың оқу ісі жөніндегі орынбасарларына, тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына, әлеуметтік педагогтерге, психологтерге, сынып жетекшілеріне, әдіскерлерге, жалпы білім беретін мектептердің пән мұғалімдеріне, қосымша білім беру ұйымдарының, қоғамдық ұйымдардың отбасымен ынтымақтастықта жұмыс істейтін мамандарға арналған.

Комплекс мероприятий по повышению учебной мотивации обучающихся в образовательных организациях. Одним из малоизученных и актуальных вопросов в образовательной среде являются методические рекомендации по повышению учебной мотивации обучающихся в образовательных организациях.

Методические рекомендации предназначены для заместителей директоров по учебной работе, заместителей по воспитательной работе, социальных педагогов, психологов, классных руководителей, методистов, учителей-предметников общеобразовательных школ, специалистов, работающих во взаимодействии с семьями организаций дополнительного образования, общественных организаций.

© БІ. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2022

Кіріспе

Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыруда оқушының оқуға деген ішкі құмарлығын, оған оқуды өз-өзіне, өз тәжірибесіне және өз өміріне қолдана алатындай етіп үйрету. Оқу – бұл тек оқу жұмысының техникасы ғана емес, ең бастысы мектептен тыс дара, қайталанбас тәжірибесіне сәйкес өзінің міндеттерін шеше алатын нақты тұлғаны тәрбиелеу.

Білім беруді басқару білім алушылардың осы іс-әрекетін арттыру болып табылады. Оқуды бастамастан бұрын білім алушы оқу міндетін (түсіну, өзі үшін қабылдау, өз бетінше анықтау) меңгеруі тиіс. Толық құнды оқу белсенді оқу әрекетінсіз – оқу жұмыстарының әдістері, тәсілдерінсіз (мысалы, оқытылатын пәнінің әртүрлі жақтарын салыстыру, олардан жекелеген белгілерді бөлу, оларды қайта құру және қайта қарастыру, сызба, модель құрастыру) мүмкін емес. Белсенді оқуды жүзеге асыру сонымен қатар білім алушының өзін-өзі тексеру, бағалау ептілігін, яғни өзін-өзі бақылау және өзіне-өзі баға беру әрекетін орындауды талап етеді.

Сонымен, тұтас оқу іс-әрекетіне міндетті түрде осы барлық компоненттер – оқу мотивациясы, оқу міндеті, оқу әрекеті, өзін-өзі бақылау және бағалау әрекеті кіреді. Педагогикалық әдебиеттерде оқу іс-әрекетінің осы әрбір компонентінің ерекшеліктері талдап сипатталған. Сөйтіп, білім алушының оқу міндеттерін қабылдауы білім алушылардың бірқатар практикалық жағдайларға тап келген кезде, мұғалімнің өзінің әңгімесімен немесе сұрақтары арқылы сабақта балаларға тапсырманы не үшін, неліктен орындау керектігін ашып айтқан жағдайда іске асады. Білім алушы бұл уақытта (сапалы немесе сапасыз түрде) бұл тапсырмаларды өзі үшін оқу мағынасымен, өзінің мүмкіндіктерімен салыстырады, яғни мұғалім міндетін өзі үшін алдын ала анықтайды немесе қайта анықтайды. Осы кезең білім алушының оқу іс-әрекетіне мотивациясы мен дайындығын тудырады, бұл оқудың ары қарай жүру барысында оқу процесін ұйымдастыруға қарай өсуі немесе бәсеңдеуі мүмкін.

Оқу жұмысының тәсілдері мен амалдарының қалыптасқандығы оқу іс-әрекетінің кемелденгендігінің басты көрсеткіші болып табылады. Оқу іс-әрекеті — бұл ғылыми түсініктерді меңгеруде әрекеттің қорытынды тәсілдерін игеруді қамтитын, бағытталған іс-әрекет. Әсіресе жұмыстың жаңа тәсілдерін меңгеру оқушының бойында өзгеріс туғызады, ақыл-ой дамуында жаңа ерекшеліктерінің пайда болуына әкеледі, оның тұлғасының жаңа сапаларын толықтырады.

Білім алушылардың оқу мотивациясын, өзін-өзі бақылауын және өзін-өзі бағалауын жүзеге асыру оқу әрекетін арттыруға мүмкіндік береді.

Мақсаты: Білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, белсенді оқуды жүзеге асырумен қатар баланың өзін – өзі тексеру, бағалау қабілетін дамыту.

1. Оқу іс-әрекет ретінде

Оқу іс-әрекеті балалар – бұл әрекетті белсендіріп, бағыттап, ынталандырып қана қоймай, сонымен бірге олардың қалыптасу процесін басқаратын ересектермен қарым-қатынас. Балалар білім, білік, дағдыларды меңгереді, осыған қажетті әрекеттер мен операцияларды меңгереді, оларды жүзеге асыру әдістерін меңгереді. Мұндай әрекеттердің ішінде біз ең алдымен заттарды мақсатты түрде қабылдауды, оларға тән белгілерді таңдау мен атауды, заттарды топтастыруды, қабылдау туралы әңгімені, оқиғаларды бүктеуді, заттардың тізімін, сурет салуды, оқуды, тыңдауды атаймыз. музыкаға және т.б.

Баланың психикалық дамуындағы тәрбиенің рөлі артады, егер жеке білім емес, белгілі бір білім жүйесін меңгеру және оларды сіңіруге қажетті дағдыны қалыптастыру болса (О.В. Запорожец және т.б.) [1].

Сенсорлық даму. Мектеп жасына дейінгі баланың сенсорлық дамуы өзара байланысты екі аспектіні қамтиды – заттар мен құбылыстардың әртүрлі қасиеттері мен қатынастары туралы идеяларды ассимиляциялау және әлемді толық және басқаша қабылдауға мүмкіндік беретін жаңа қабылдау әрекеттерін меңгеру.

Бала ерте балалық шақта заттардың белгілі бір қасиеттері туралы идеялардың белгілі бір ауқымын жинақтайды және бұл идеялардың кейбіреулері оларды қабылдау процесінде жаңа заттардың қасиеттері салыстырылатын үлгілер рөлін атқара бастайды. Сонымен бірге баланың жеке тәжірибесін жалпылауға негізделген пәндік үлгілерден жалпы қабылданған сенсорлық стандарттарды қолдануға, яғни әрбір адамның негізгі сорттары туралы адамзат жасаған идеяларға көшу басталады. қасиеттер мен қатынастардың түрі (объектілердің түстері, пішіндері, өлшемдері, олардың кең кеңістіктегі орны, дыбыстардың биіктігі, уақыт аралықтарының ұзақтығы және т.б.).

Балаларды сенсорлық стандарттардың әртүрлі түрлерімен біртіндеп таныстыру және оларды жүйелеу бастауыш мектеп жасындағы сенсорлық тәрбиенің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Мұндай таныстырудың негізінде ересектердің балаларды тексеруден және әрбір мүліктің негізгі сорттарын есте сақтаудан ұйымдастыруы болуы мүмкін, ең алдымен оларды сурет салуға, жобалауға, мүсіндеуге және т.б. үйрету процесінде жүзеге асырылады.

Бұл кезде бала заттардың қасиеттерінің негізгі сорттарын анықтайтын сөздерді есте сақтайды. Сөз есім сезімдік стандартты бекітеді, оны дәлірек және саналы түрде қолдануға мүмкіндік береді. Бірақ бұл стандарттардың атаулары сауалнамадағы баланың өз әрекеті және сәйкес стандарттарды пайдалану негізінде енгізілген жағдайда болады.

Бұл уақытта сезімталдық (көру, есту және т.б.) шегінің төмендеуі байқалады. Көру өткірлігі артады, түстер реңктерін ажырата білу, дыбыс биіктігі мен фонематикалық есту, тактильді сезім және т.б. дамиды. Осы өзгерістердің барлығы баланың қабылдаудың жаңа тәсілдерін меңгеруінің нәтижесі, ол заттар мен құбылыстарды зерттеуді қамтамасыз етуі керек. шындық, олардың әртүрлі қасиеттері мен байланыстары болып табылады.

Қабылдау әрекеттері заттар мен құбылыстардың қасиеттерін анықтау мен ескеруді қажет ететін іс-әрекет түрлерін меңгеру негізінде қалыптасады. Сонымен, көрнекі қабылдаудың дамуы, ең алдымен, өнімді іс-әрекетпен (сурет салу, аппликация, дизайн) айналысумен, фонематикалық қабылдау – тілдік қарым-қатынаспен байланысты, ал дыбыстық-биіктік есту музыка сабағында (қағида бойынша құрылған жаттығу ойындарының көмегімен) дамиды. дыбыс-биіктік қатынасын модельдеу).

Қабылдау бірте-бірте қоршаған дүниенің заттары мен құбылыстарын тануға, алғашқы қабылдау міндеттерін орындауға бағытталған салыстырмалы түрде тәуелсіз әрекеттерге бөлінеді.

Нысанға адекватты қабылдау әрекеттері балаларда шамамен бес-алты жаста қалыптаса бастайды. Олардың сипатты ерекшелігі – қолмен немесе көзбен жүзеге асырылатын рецепторлық аппараттың көптеген қозғалыстарын орналастыру, қосу.

Интеллектуалды даму. Қабылдаудың жетілдірілуімен тығыз байланысты ойлау бала. Жоғарыда айтылғандай, ерте балалық шақтың соңында ойлаудың көрнекі-әрекеттік формасы негізінде көрнекі-бейнелі пішін.

Қазір ол одан әрі дамытылуда. Жаңа формалар пайда болуда. Ойлау айналады бейнелі-лингвистикалық, т.с.с. қиялдың бейнелеріне сүйенетін және сөздің көмегімен жүзеге асырылатын бірі. Осының барлығы ойлаудың белгілі бір дербестікке ие болып, практикалық әрекеттерден бірте-бірте бөлініп, танымдық психикалық міндетті шешуге бағытталған психикалық әрекетке айналатынын көрсетеді.

Сөйлеудің ойлау қызметіндегі рөлі артып келеді, өйткені ол балаға психикалық тұрғыдан («өзі туралы») заттармен әрекет етуге, оларды салыстыруға, олардың қасиеттері мен қатынастарын ашуға, осы процесті және оның нәтижелерін пайымдауға және бағалауға көмектеседі. Мұндай әрекеттің мотивтері қоршаған шындықтың құбылыстарын түсінуге, олардың байланыстарын, себептерін білуге ұмтылу және т.б.

Балалар өз пайымдауларындағы келіспеушіліктерге сезімтал, олар бірте-бірте оларды үйлестіруді, логикалық ойлауды үйренеді. Оның қажетті шарты – олардың қарауында айтылған объектілер туралы жеткілікті хабардар болуы.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың ойлауының дамуы, егер ол өздігінен пайда болмаса, бұл процесті ересектер мақсатты және дұрыс жүргізген жағдайда айтарлықтай жеделдетіледі.

Ойлаудың дамуы маңызды оң өзгерістермен тығыз байланысты баяндамалар мектеп жасына дейінгі балалар. Сөздік қоры тез өседі, жеті жасқа дейін оның көлемі 3500-4000 сөзді құрайды. Онда зат есімдер мен етістіктерден басқа, сын есімдер, есімдіктер, сан есімдер және функционалдық сөздер көбірек орын алады, олардың арақатынасы бала меңгеретін тілге сәйкес келеді.

Балалар жалпы алғанда ана тілінің дыбыстық құрылымын меңгереді, жеке дыбыстарды еркін айтуды және оларды дыбыс тіркесіміне біріктіруді үйренеді.

Бастауыш сынып жасындағы балалар грамматиканы, жай және күрделі сөйлемдердің құрылымын меңгеруде айтарлықтай жетістіктерге жетеді.

Сөйлеу функцияларының одан әрі дифференциациясы бар. Қарым-қатынас функциясына сөйлеудің көмегімен олардың іс-әрекетін жоспарлау және реттеу қосылады. Сөйлеу іс-әрекеттің соңынан оның басына қарай жылжыса жоспарлау құралына, ал бала сөйлеу арқылы тұжырымдалған талаптарды орындауға үйренсе, ерікті реттеу құралына айналады [2].

Соңғы процесте, ішкі сөйлеу, ішкі психикалық әрекеттердің қалыптасу және қызмет ету құралына айналады. Ішкі сөйлеудің пайда болуы баланың дамуының белгісі сөздік-логикалық ойлау, практикалық әрекеттен ерекшеленеді.

Ішкі сөйлеу – интернационализацияның салдары – қатты сөйлеу және сыртқы практикалық әрекеттерді ішкі әрекеттерге айналдыру құралы. Мектепке дейінгі жасқа келетін болсақ, бұл тек ішкі сөйлеудің генетикалық ерте және ерекше формалары туралы (сыртқы әрекетке негізделген психологиялық ішкі функцияларды орындайды).

Бастауыш сынып жасындағы балаларда ерікті зейін дами бастайды. Олар қазірдің өзінде олардың әрекеттерінің қажеттіліктерін қанағаттандыратын объектілерді анықтай алады және оларға ерекше назар аударады. Бұл кезде еріксіз зейін жойылмайды, ол үлкен тұрақтылық пен көлемге ие бола отырып, дами береді.

Сол уақытта бастауыш сынып жасындағы балалар шын мәнінде қалыптаса бастайды бала тұлғасы және бұл процесс эмоционалды-еріктік сферасының дамуымен тығыз байланысты, қызығушылықтар мен мінез-құлық мотивтерін қалыптастыру, өз кезегінде, әлеуметтік ортамен, ең алдымен дамудың осы кезеңіне тән ересектермен қарым-қатынаспен анықталады.

Баланың эмоционалды тәжірибесінің көзі оның белсенділігі, сыртқы әлеммен қарым-қатынасы болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалық шақтағы жаңа, мазмұнды іс-әрекеттерді меңгеру тереңірек және табанды түрде дамытуға ықпал етеді. Эмоциялар жақын ғана емес, сонымен бірге алыс мақсаттармен, тек қана қабылданатын емес, сонымен бірге елестетілген заттармен де байланысты.

Белсенділік, ең алдымен, жағымды эмоцияларды тудырады, сонымен қатар оның мақсаты, бала үшін алатын мазмұны және оны жүзеге асыру процесі.

2. Оқу мотивация тұлғаның даму факторы ретінде

Мектепте оқушылардың білімдерінің үлгеріміне көптеген факторлар әсер етеді: әл-ауқаты, денсаулық жағдайы, жасы, отбасылық жағдайы, оқу орнына дейінгі дайындық деңгейі, өзін-өзі ұйымдастыру дағдысы, өз қызметін ұйымдастыру және қадағалауы, оқу орнын таңдау, білім алу формасы, оқу орынның білім алу процесінің ұйымдастырылуы, оқу орынның материалдық базасы, қызмет көрсетушілер мен педагогтердің біліктілік деңгейі, мектептің абыройы және де оқушылардың жеке психологиялық ерекшелігі. Осы факторлардың ішінен оқушылардың оқу үлгеріміне ең көп әсер ететіні оқу мотивациясы. Оқу мотивациясы – (латын тілінен «moveo» – қозғалтамын) – білім алушылардың білім мазмұнын белсенді меңгеруге, өнімді танымдық әрекеттерді оятатын процесс. Осы оқу әдістемелік ұсынымда мұғалімдер оқу мотивациясы жөнінде жалпы түсінік ала отырып, оқушылардың қажеттілігін қанағаттандыру арқылы оқуға деген уәжін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл ұсынбадағы материалдар мұғалімдердің жұмыс барысында әдістемелік көмек болады деп ойлаймын.

Оқу мотивациясы жөнінде ғалымдар: В.Ф. Моргун, Л.И. Божович, А.К. Маркова, Т.В. Куксунова, П.М. Якобсон, Ф.М. Рахматуллина, Р.С. Вайсман, М.И. Махмұтова ғылыми жұмыстар жүргізді. Дегенмен, бұл мәселе әлі күнге дейін өзекті.

Мотивация, оқу мотивациясы жөнінде жалпы түсінік. Мотивация отандық және шет ел психологиясындағы іргелі проблемалардың бірі болып табылады. Қазіргі күнгі психологиядағы зерттеме үшін оның маңыздылығы адамның белсенділігінің көзін, оның іс-әрекетін, мінез-құлқын қозғаушы күшін талдаумен байланысты. Адамды іс-әрекетке не итермелейді, оның түрткісі қандай, ол оны не үшін жүзеге асырады деген сұрақтарға жауап оның сәйкес түсіндірмесінің негізі болып табылады. Ең жалпы түрде түрткі – бұл адамды осы түрткімен анықталатын іс-әрекетке енген қандай да бір әрекетке итермелеуші, ынталандырушы, анықтаушы.

Мотивация проблемасының күрделілігі мен көп аспектілігі оның мәнін, табиғатын, құрылымын түсінуде және де оны әр тұрғыдан зерттеу әдістерінің көп болуымен шартталады. Отандық психологияда мотивация адамның өмірлік іс-әрекетінің, оның мінез-құлқының күрделі, көп деңгейлі реттеушісі ретінде қарастырылады. Осы реттеудің жоғарғы деңгейі саналы-еріктік деңгей болып табылады. М.И. Алексеев көрсеткендей, адамның мотивациялық жүйесі тұрақтылардың қарапайым қатарына қарағанда неғұрлым күрделі құрылымға ие [3].

Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне, оқудағы іс-әрекетке енетін мотивациялардың жеке түрі ретінде анықталады. Кез келген басқа түр сияқты оқу мотивациясы да осы іс-әрекетке тән өзгеше факторлар қатарымен анықталады. Біріншіден, ол білім беру жүйесімен, оқу іс-әрекеті жүзеге асатын білім беру ұйымдарымен анықталады; екіншіден білім беру процесін ұйымдастырумен; үшіншіден, оқушының субъективтік ерекшеліктерімен;

төртіншіден, педагогтың субъективтік ерекшеліктерімен, ең алдымен оның оқушы ісіне деген қатынастар жүйесімен; бесіншіден, оқу пәнінің өзгешелігімен.

Оқу мотивациясы, оның басқа түрлері сияқты жүйелі болып табылады. Ол бағыттылығымен, тұрақтылығымен және өзгермелілігімен сипатталады. Мысалы, Л.И. Божович және оның әріптестерінің жұмыстарында оқу іс- әрекетін зерттеу материалдары негізінде келесі жайт атап көрсетілген: оқу мотивациясы түрткілер бағыныштылығымен анықталынады және де олардың ішінде осы іс- әрекет мазмұнымен және оның орындалуымен байланысты ішкі түрткілер немесе қоғамдық қатынастар жүйесінде белгілі бір орынға ие болуына ұмтылумен байланысты кең әлеуметтік түрткілер үстем болуы мүмкін [4].

Оқу мотивациясы үнемі өзгеріп отыратын және бір-бірімен жаңа қатынастарға түсуші түрткілер қатарынан қалыптасады. Сондықтан мотивацияның жетілуі бұл жай ғана оқуға деген жағымды қатынастың өсуі немесе теріс қатынастың тереңдеуі емес, ал оның артында тұрған мотивациялық аясы құрылымының, оған енетін түрткілердің күрделенуі, олардың арасында жаңа, неғұрлым кемелденген, кейде қарама-қайшы қатынастардың пайда болуы. Осыған сәйкес оқу іс-әрекетінің мотивациясын талдауда тек үстем түрткіні анықтап қана қоймай, сонымен қатар адамның мотивациялық аясының бүкіл құрылымын есепке алу да қажет. «Мотивациялық аяның бағыныстылық құрылымы тұлғаның бағыттылығын анықтайды, ал тұлға бағыттылығы өз мазмұны мен құрылысы бойынша қай түрткілер үстем болса, соған байланысты түрлі сипатқа ие».

Мотивация құрылымы. Зертеушілердің мотивациялық аясы құрылымы- қатып қалған, статикалық емес, керісінше білім берудің өмірлік іс-әрекеті процесінде дамиды, өзгермелі деген ережелері де маңызды.

Мотивация құрылымын зерттеу үшін, маңыздысы, Б.И. Додонов бөлген оның төрт құрылымдық компоненті: іс-әрекеттің өзіне қанағаттану, оның тікелей нәтижесінің тұлға үшін маңыздылығы, іс-әрекет үшін сыйлаудың «мотивациялық» күші, тұлғаға мәжбүр еткізетін қысым. Бірінші құрылымдық компонент шартты түрде мотивацияның «гедоникалық» құраушысы деп аталған, қалған үшеуі-оның мақсаттық құраушылары. Сонымен бірге, бірінші мен екінші іс-әрекетке қатысты ішкі бола отырып, оған бағыттылықты, бағдарды (оның үрдісі мен нәтижесі) анықтайды, ал үшінші мен төртінші әсер етудің сыртқы факторларын (іс-әрекетке қатысты теріс және оң) белгілеп отырады [5]. Тағы бір маңыздысы, марапат пен жазалаудан қашу ретінде анықталған соңғы екеуі Дж. Аткинсон бойынша табысқа жету мотивациясының құраушылары болып табылады [6]. Мұндай мотивациялық құраушылардың құрылымдық түсінілуі, оқу іс-әрекетінің құрылымы мен теңестіру төменде көрсетілгендей оқу мотивациясын талдауда өте өнімді болды. Мотивация мен оның құрылымдық ұйымдасуын интерпретациялау адамның негізгі қажеттіліктері терминдерінде де жүргізіледі (Х.Мюррей, Дж. Аткинсон, А. Маслоу және т.б.).

Мотивацияның мағыналы теорияларына А. Маслоудың иерархиялық қажеттіліктер теориясы, К. Альдерфердің Егг теориясы, Д. Макклеландтың ие табылған қажеттіліктер теориясы, Ф. Герцбергтің екі факторлар теориясы және т.б. жатады.

Осы теориялардың мазмұнын толық қарастыру үшін ынталандыру мәнін ашу керек. оны мынадан көруге болады:

1. Әрбір адам организмінде тұрақты және табанды іс-әрекетке ынталандыратын тілектер болады.

2. Адамның бүкіл саналы іс-әрекетін адамның жүріс-тұрысын сипаттайтын терминдермен түсіндіруге болады.

3. Әрбір адамда интенсивтілік және табандылық бойынша түрлендіретін адамгершілік қажеттіліктер комплексі болады.

4. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру ынталандырылған жүріс-тұрыстың мақсаты болып табылады.

5. Саналы түрде меңгерілген мақсат тілекке ауысады.

6. Индивидуум мақсатқа жетіп, қанағаттанады, ол үшін белгілі ынта білдіреді.

7. Іс-әрекеттің мақсатқа ұмтылуы мадақтау немесе ынтаны қолдану нәтижесі болып табылады.

8. Мақсатқа бағытталған іс-әрекет нәтижесінде мақсат жүзеге асырылады.

Индивидуумның қажеттіліктері өзіне ішінен тән, ал ынталар сыртқы болып келеді де, оларды мұғалім анықтап өз қызметінде қолданады

А. Маслоу бойынша қажеттілік иерархия теориясы бойынша қажеттіліктің бес тобын ажыратуға болады.

Биологиялық және физиологиялық қажеттіліктерге адамның тіршілігіне керек-тамақ, су, ауа, баспана, жылу, демалыс т.б. жатады. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру себебімен оқушылар тек бағаға көңіл бөледі де, сабақ мазмұнына көп назар аудармайды. Оларға сабақты тереңдетіп беру маңызды емес, тақырыпты түсіну тым ауыр тимесе болды.

Қауіпсіздік және қорғау қажеттіліктері адамның қатерсіз жағдайда болу, үрейден қорғану, аурудан және де басқа қайғы-қасіреттен аман болу ұмтылысы және тілегімен байланысты. Сондықтан ол мектепте өз жұмыс орнын қаншалықты жұмыспен қамту кепілдігін, денсаулық қызмет көрсету жағынан бағалайды.

Әлеуметтік қажеттіліктер адамның көпшілікпен бірге жұмыс істеуге бір ұйымдардың мүшесі болуға, қоғамдық іс-әрекеттерге қатысуға ұмтылуынан туады. Әлеуметтік қажеттілігі күшті оқушыға жұмыс белгілі ұжымға қатыстылығын, әріптестерімен достық қатынасын құруға мүмкіншілік береді. Мұндай оқушыларға қарым-қатынас құруға жағдайды жақсарту, достық серіктестікті таратуды, сабақты топтық жолмен ұйымдастыру, сабақтан тыс топтық шаралар және т.б. арқылы болады.

Сыйлау қажеттілігі оқушының өз қызметінде жетік екенін, мықты және өзіне сенімді адам болып көрінгісі келетінінен туады. Мұндай оқушыларды басқару үшін олардың жетістіктерін әртүрлі қолдау керек. мысалы мадақтама қағаз беру, газет, журналға шығару, награда тапсыру т.б. Өзін көрсету қажеттілік оқушының шығармашылық жігерін көрсететін, өзінің білімін, қабілеттілігін, іскерлігін және шеберлігін толық қолдануға ұмтылуынан туады. Мұндай оқушыларға жеке тапсырмалар беріп, шешім құралдар таңдауда үлкен бостандық беру қажет.

А. Маслоудың қажеттіліктер иерархиясын құру теориясы адамның мотивациясына түрлі қажеттіліктердің қалай әсер ететініне жауап бергенімен, оның айтарлықтай кемшіліктері бар:

- қажеттіліктер көптеген жайтқа байланысты әр түрлі көрінеді;

- А. Маслоу бойынша адам қажеттіліктері иерархиялық түрде орналасқан, біреуі басқасы қанағаттанғанша маңыздылығын жоғалтпайды, содан соң келесісі маңыздылыққа ие болады. Алайда мұндай қатаң реттілік міндетті түрде бола бермейді;

- жоғарғы топ қажеттілігін қанағаттандыру міндетті түрде оның ынталандыру әсерін бәсеңдетпейді. Маслоу бұл ережеден «өзін көрсетуді» шығарып тастаған, тәжірибе көрсетуіне қарағанда сыйлау қажеттілігі «өзін көрсету» қажеттілігін қанағаттандыру барысында өз ықпалын күшейте түседі екен [7].

Алдерфердің ERC иерархиялық моделі қажеттіліктерді келесі үш топқа бөледі: өмір сүру қажеттілігі, байланыс қажеттілігі, өсу қажеттілігі. Бұл қажеттіліктердің үш тобы Маслоу көрсеткендей иерархиялық түрде орналасқан, Маслоу пирамидасының қажеттіліктер топтарымен сәйкестігі байқалады. Сонымен бірге маңызды өзгешеліктер де бар: Маслоу бойынша қажеттіліктер төменнен тек жоғары жылжыса, Альдерфер бойынша олар егер төменгі дәрежедегі қажеттілік қанағаттанса жоғары жылжиды, егер жоғарғы деңгейдегі қажеттіліктер қанағаттанбаса төмен. Ал мұндай қажеттіліктерді қанағаттану қозғалысы екі бағытта болуы адамды мотивациялаудың қосымша мүмкіншіліктерін ашады және сол адамның мотивациялау потенциалын жоғарылатады.

Д. Макклелландтың ие табылған қажеттіліктер теориясы адамның іс-әрекетіне ықпал ететін келесідей қажеттіліктерін көрсетеді: жетістік қажеттілігі, бір іске бірге қатысу (араласу) қажеттілігі және билік жүргізу қажеттілігі. Бұл қажеттіліктер өмірлік жағдайлар, тәжірибе және білім ықпалынан пайда болады.

Жетістік: қажеттілігі адамның алдына қойылған мақсаттарға бұрынғыдан гөрі тиімді жетуге ұмтылуынан туындайды. Жетістік қажеттілігі бар адамдарға шешім қабылдап, оған жауапты болу ұнайды, олар шын көңілмен өзіне жауапкершілікті артады. Сонымен бірге олар әрқашанда нәтиже алуға тырысады. Мак-Клелланд өзінің зерттеу нәтижесінде, мұндай қажеттіліктер тек жеке адамдарға ғана емес, сонымен қатар кейбір қоғамдарға да тән екендігін ашты.

Жетістіктерге ұмтылу адамдардың алдына қойған мақсаттарды ойдағыдай шешуге мүмкіндік береді. Мұндай жоғары қажеттіліктері бар адамдар басқару иерархиясында үлкен дәрежеге жетпейтіндіктен, оларға жеке индивидуалды кәсіпкерлікпен шұғылдану ұсынылады, өйткені мұндай адамдарды бірігіп жеткен жетістіктер емес жеке өзі жеткен жетістіктер қанағаттандырады.

Араласу қажеттілігі қоршаған ортамен достық қарым-қатынастарға ұмтылуынан білінеді. Олар ұйым ішінде басқа адамдармен жақсы қатынастарға ықпал ететін позицияларды ұстап, жұмыс істегенді қалайды. Билік жүргізу қажеттілігі адамның өзінің төңірегіндегі ресурстар және процестерді қадағалауды, басқа адамдарға ықпал етіп, олардың іс-әрекеті үшін

жауапкершілік алудан тұрады. Мұндай қажеттіліктерге ие болған адамдарды біріне-бірі қарсы екі топқа бөлуге болады.

Бірінші топқа, бүкіл назарын ұйым мүддесі үшін емес, өзінің мүддесі үшін, яғни тек билікке ұмтылғандар жатады.

Екінші топқа ұйымның мүддесі мен мәселелерін шешу үшін билікке ұмтылғандар жатады.

Макклелланд теориясы бойынша аталған қажеттіліктер бір-бірін жоймайды және иерархиялық түрде орналаспаған. Бұл қажеттіліктердің адамға ықпал етуі олардың өзара бір-біріне әсер етуінен күшті [9].

Оқушылардың оқуға деген мотивациясын көтеру қаншалықты маңызды болса мұғалімдердің мотивациясы соншалықты маңызды. Ф. Герцберг өзінің әріптестерімен зерттеу барысында адамның іс-әрекетіне ынталандыратын және ынталандыртпайтын факторларды анықтаған. Мотивациялайтын факторларға Герцберг мынандай қажеттіліктерді жатқызады: жетістіктерге жету, ардақтау, жұмыс процесі, жауапкершілік және қызмет орнын жоғарылату. Егер осы қажеттіліктер қанағаттанса, онда адамның өзі қанағаттанады, яғни бұл қажеттіліктер мотивациялық роль атқарады. Негізінен жұмысты қоршаған ортамен байланысты факторларды Герцберг гигиеналық немесе денсаулық факторлары деп атайды, бұл факторлардың болмауы адамның қанағаттанбау сезімін тудырады, ал бар болған жағдайда міндетті түрде қанағаттану сезімін тудырмайды. Бұл факторға Герцберг бойынша саясат, басқару, техникалық басқару, еңбекақы, басқармамен қарым-қатынас, жұмыс жағдайлары жатады. Герцберг екі факторлар жағдайында негізінде, қанағаттанбау жоқтығы жағдайында, денсаулық факторы арқылы мотивациялау пайдасыз деп тұжырымдады. Мотивациялау факторларын адамның қанағаттану жағдайына жету механизмі арқылы іске жарай алады дейді [10].

Оқу мотивациясының жүйелік ұйымдасуы. Адамның мотивациялық саласын жалпы жүйелік түрде көрсету зерттеушілерге түрткілерді жіктеуге мүмкіндік береді. Жалпы психологияда мінез-құлық (іс-әрекет) түрткілерінің (мотивациялардың) түрлерін түрлі негіздер бойынша шектейтіні белгілі

Іс-әрекеттің үстем мотивациясын анықтауға субъект ретінде тұлғаның өзінің интеллектуалдық-эмоционалдық-ерік саласының ерекшелігі тұрғысынан келген жөн. Осыған сәйкес, адамның жоғары рухани қажеттіліктері имандылық, интеллектуалдық-танымдық және эстетикалық тұрғыдағы қажеттіліктер (түрткілер) ретінде бола алады. Бұл түрткілер адамның рухани сұраныстарының, қажеттіліктерінің қанағаттандырылуымен байланыстырылады. Басқаша айтқанда жоғары әлеуметтік, рухани түрткілер (қажеттіліктер) шартты түрде түрткілердің (қажеттіліктердің) үш тобына бөлінуі мүмкін: интеллектуалдық-танымдық, имандылық-этикалық және эмоционалды-эстетикалық.

Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне, оқудағы іс-әрекетке енетін мотивациялардың жеке түрі ретінде анықталады. Кез-келген басқа түр сияқты оқу мотивациясы да осы іс-әрекетке тән өзгеше факторлар қатарымен анықталады. Біріншіден, ол білім беру жүйесімен, оқу іс-әрекеті жүзеге асатын білім беру мекемесімен анықталады; екіншіден, білім беру процесін ұйымдастырумен; үшіншіден, оқушының субъектілік ерекшеліктерімен (жасы,

жынысы, интеллектуалдық дамуы, қабілеттері, жеке адам талабының дәрежесі, өзін-өзі бағалауы, басқа оқушылармен өзара әрекеттесуі); төртіншіден, педагогтың субъектілік ерекшелігімен, ең алдымен, оның оқушыға, ісіне деген қатынастар жүйесімен; бесіншіден, оқу пәнінің өзгешелігімен.

Оқу мотивациясы, оның басқа түрлері сияқты жүйелі болып табылады. Ол бағыттылығымен, тұрақтылығымен және өзгермелілігімен сипатталады. Л.И. Божовичтің зерттеуі бойынша мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетін зерттеу материалдары негізінде келесі жайт атап көрсетілген: оқу мотивациясы түрткілер бағыныстылығымен анықталынады және де олардың ішінде осы іс-әрекет мазмұнымен және оның орындалуымен байланысты ішкі түрткілер немесе баланың қоғамдық қатынастар жүйесінде белгілі бір орынға ие болуға ұмтылуымен байланысты кең әлеуметтік түрткілер үстем болуы мүмкін. Бұл жерде жас ұлғаюымен бірге өзара әрекеттесуші қажеттіліктер мен түрткілердің дамуы, жетекші үстем қажеттіліктер мен олардың иерархиялануының өзгеруі жүреді. «.. Оқу мотивациясы үнемі өзгеріп отыратын және бір-бірімен жаңа қатынастарға түсуші түрткілер қатарынан қалыптасады (мектеп оқушысы үшін оқу қажеттілігі мен маңызы, оның түрткілері, мақсаттары, эмоциялары, қызығулары). Сондықтан мотивацияның жетілуі бұл жай ғана оқуға деген жағымды қатынастың өсуі немесе теріс қатынастың тереңдеуі емес, ал оның артында тұрған мотивациялық аясы құрылымының, оған енетін түрткілердің күрделенуі, олардың арасында жаңа, неғұрлым кемелденген, кейде қарама-қайшы қатынастардың пайда болуы». Осыған сәйкес оқу іс-әрекетінің мотивациясын талдауда тек үстем түрткіні анықтап қана қоймай, сонымен қатар адамның мотивациялық аясының бүкіл құрылымын есепке алу да қажетті. Оған: оқуға деген қажеттілік, оқу маңызы, оқу түрткісі, мақсат, эмоциялар, қатынас пен қызығу енеді.

Түрткі – мотивация – мотивациялық аясы. Мотивация белсенділік бастауы ретінде және кез-келген іс-әрекеттің түрткілер жүйесі ретінде түсініле отырып, түрлі аспектілерде зерттеледі, осыған байланысты оны әр автор түрліше түсіндіреді. Зерттеушілер оны бір нақты түрткі ретінде де, түрткілердің тұтас жүйесі ретінде де, және де қажеттіліктерді, түрткілерді, мақсаттарды, қызығушылықтарды және олардың күрделі шырмалануы мен өзара әрекеттесуін қамтитын ерекше аясы ретінде де қарастырады.

Түрткіні түсіндіру бұл түсінікті не қажеттілікпен, не осы қажеттілікті бастан кешіру және оның қанағаттануымен, не қажеттілік затымен теңестіріледі. Түрткіні «затталған қажеттілік» ретінде түсіну А.Н. Леонтьев бойынша, оны іс-әрекеттің өзінің құрылымына енетін ішкі түрткі ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Әдетте, ғылыми еңбектерде мотивацияның екі түрі көрсетіледі: ішкі және сыртқы.

Сыртқы мотивация сыртқы факторлардың, басқа адамдардың немесе белгілі бір оқиғалардың әсерінен болады. Оған мысал ретінде оқытушының қатаң талабын, оқушыны берілген тапсырманы орындауға мәжбүрлеуін немесе керісінше берілген тапсырманы орындаған оқушыға жоғары баға алуға қосымша мүмкіндіктер беруін жатқызуға болады. Өкінішке орай, мотивацияның бұл түрі тапсырма орындауға мәжбүрлеген тиісті фактордың босаңсуына немесе

аяқталуына байланысты тез тоқтайды. Сондай-ақ, мотивацияның бұл түрі жиі қолайсыздық туғызып, әртүрлі психологиялық жайсыздыққа соқтыруы мүмкін.

Ішкі мотивация – бұл адамда өзінің ойы, ақылы, ынтасы, қажеттілігі, эмоционалдық әсеріленуі арқылы пайда болатын мотивация. Онда белгілі бір әрекетті аяқтауға (мысалы сабақ оқу) және нақты нәтижелерге қол жеткізуге деген ішкі саналы қажеттілік туындайды. Бұл мотивация көңіл-күйді көтеретін жағымды жаймен өрнектеледі, алайда оны (мотивацияны) табу өте қиын, ал оны ұзақ уақыт бойы ұстап тұру одан да қиын.

«Түрткі» түсінігі енді «мотивация» түсінігі, ол «іс-әрекеттің нақты формаларының пайда болуын, бағытын және де іске асырылу тәсілін анықтайтын тұлғаның өз мінез-құлығының ішкі және сыртқы факторларын байланыстыруының күрделі механизмі ретінде болады».

Ең кең болып табылатын, тұлғаның аффективтік, еріктік аяларын да, қажеттіліктің қанағатталуын бастан кешіруді де қамтитын мотивациялық аясы түсінігі. Жалпы психологиялық контексте мотивация күрделі бірлестікті, субъектке қажеттіліктер, қызығушылықтар, құмарлықтар, мақсаттар, мұраттар түрінде көрінетін және де тікелей адамзат іс-әрекетін детерминациялаушы мінез-құлықтың қозғаушы күштерінің бірлігін білдіреді. Сөздің кең мағынасында, мотивациялық аясы немесе мотивация осы көзқарас тұрғысынан, тұлға өзегі ретінде түсініліп, оған бағыттылық, құндылық бағдар, ұстанымдар, әлеуметтік күтімдер, тартылыс, эмоциялар, еріктік сапалар сияқты және тағы басқа әлеуметтік-психологиялық мінездемелер топталынады. Осылайша, әртүрлі тұрғыдан қарастырылғанға қарамастан мотивацияны көптеген авторлар адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқын детерминациялаушы психологиялық әртекті факторлардың жүйесі, жиынтығы ретінде түсінеді деп бекітуімізге болады. Мотивациялаудың бірнеше ережелерін келтіруге болады:

Оқушыларды мақтауға тұрарлық ісі үшін мақтаңыз.

Сындарлы түрде сынаңыз.

Өз оқушыларыңыздың дамуына көмектесіңіз.

Зорлап ынталандыру тиімсіз болуы мүмкін.

Оқушыларды маңызды мәселелерді шешуге тартып отырыңыз.

Нақты және орындалатындай мақсаттарды белгілеңіз.

Сабақтарда әр түрлі тәсілдерді қолданыңыз.

Еркіндік ұстауына мүмкіншілік туғызыңыз.

Адал және татулық қарым-қатынасты ұстаныңыз!

Жағымды мотивацияның қалыптасуы.

Оқу мотивациясы проблемасын зерттеуде оқушылардың ақыл-ойы дамуының деңгейі мен олардың мотивациялық саласының мотивацияларының қалыптасуы, дамуы арасындағы байланыс атап өтіледі. Бұл «ақыл-ой дамуының жоғарғы бастапқы деңгейі, бір жағынан, бала мотивациясының бастапқы деңгейінің жүзеге асуының аса маңызды шарты болса, келесі жағынан – оқу іс-әрекеті процесінде жағымды мотивацияның қалыптасуының шарты болып табылады» деп тұжырымдауға мүмкіндік береді. Бұл жерде ақыл-ой дамуының жоғарғы деңгейі мен қалыптасып келе жатқан жағымды мотивациялық беталыстар арасында тікелей байланыс орнатылады, және керісінше. Сонымен

бірге, оқу іс-әрекетінің алғышарты болып табылатын мотивация мен жоғары және орташа мотивациялы балаларды оқытудың табыстылығы арасында тәуелдік айқындалды.

Мектеп оқушыларының оқу мотивациялық аясын талдау үшін олардың оған деген қатынасының сипаты маңызды. А.К.Маркова қатынастардың үш түрін анықтай отырып-теріс, бейтарап және жағымды қатынастар, оқушының оқу үрдісіне араласуы негізінде соңғы қатынастың нақты саралап жіктелінуін келтіреді. Бұл мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетін басқару үшін өте маңызды. Сондықтан да оқуға деген жағымды қатынасты төмендегідей бөледі: а) жағымды, айқын емес, белсенді, мектеп оқушысының оқуға кірісуге дайындығын білдіретін; б) жағымды, белсенді, танымдық, в) оқушының қарым-қатынас субъекті ретінде, тұлға және қоғам мүшесі ретінде араласуын білдіретін жағымды, белсенді, тұлғалық-әуестік; басқаша айтқанда, оқу іс-әрекеті субъектінің мотивациялық саласы немесе оның түрткілері тек қана көп компонентті емес, сондай-ақ әр текті және әр деңгейлі, мұның өзі тағы да оның қалыптасуы мен есепке алынуына ғана емес, барабар талдауының өте қиын екеніне көз жеткізеді.

Жалпы психологиялық анықтауда қызығушылық-бұл танымдық қажеттіліктерді эмоционалдық бастан кешіру. Оны оқу мотивациясының компоненттерінің бірі ретінде сипаттай отырып, күнделікті, тұрмыстық, тіпті кейде кәсіби педагогикалық қарым-қатынаста «қызығушылық» термині жиі оқу мотивациясының синонимі ретінде пайдаланылатынына назар аудару қажет. Бұл туралы «оның оқуға деген қызығушылығы жоқ», «танымдық қызығушылықты дамыту қажет» деген сияқты айтулар куә болады. Түсініктердің мұндай ығысуы біріншіден, оқу теориясында дәл қызығушылық мотивация аясында бірінші зерттеу объекті болуымен байланысты (И. Гербарт). Екіншіден, ол қызығушылық өз бетінше - күрделі бір текті емес құбылыс болуымен түсіндіріледі. Қызығушылық «салдар ретінде, мотивациялық саланың күрделі үрдістерінің интегралдық көрінісі ретінде анықталады» және де бұл жерде қызығушылық және оқуға қатынас түрлерінің сараптап жіктелінуі маңызды. А.К. Маркова бойынша оқуға қызығушылық кең, жоспарланған, нәтижелі, процессуалды-танымдық және оны түрлендіруші болуы мүмкін.

3. Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Кез келген елдің басты капиталы ол – үздік технология және қазіргі заманға сай білімді адамдар, инновациялық жаңалықтарға ашық, өзін-өзі дамыта алатын және шығармашылықты жүзеге асыра алатын тұлғалар.

Осыған орай, Қазақстан Президенті Қ. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты жолдауында халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуда денсаулықты сақтаудың маңызы және салауатты өмір сүру салтын дамытудың қоғам үшін аса қажеттігі туралы айта келе «Балалардың қауіпсіздігі мен құқықтарын қорғауға ерекше назар аудару керек. Заманауи болмыс балалар үшін өте қауіпті болуы мүмкін, сондықтан олардың энергиясы мен қызығушылығын дұрыс бағытқа бағыттау қажет. Өйткені, балалар – мемлекетіміздің болашағы» - деген болатын. Жиырма бірінші ғасырдың маңызды міндеттерінің бірі – өмір сүру сапасын жоғарылату, оның ішінде тұлғаның даму шарттарын анықтайтын білім беру сапасын жақсарту болып табылады.

Мотивация отандық және шет ел психологиясындағы іргелі проблемалардың бірі болып табылады. Қазіргі күнгі психологиядағы зерттеме үшін оның маңыздылығы адамның белсенділігінің көзін, оның іс-әрекетін, мінез-құлқын қозғаушы күшін талдаумен байланысты. Адамды іс-әрекетке не итермелейді, оның түрткісі қандай, ол оны не үшін жүзеге асырады деген сұрақтарға жауап оның сәйкес түсіндірмесінің негізі болып табылады. Ең жалпы түрде түрткі -бұл адамды осы түрткімен анықталатын іс-әрекетке енген қандай да бір әрекетке итермелеуші, ынталандырушы, анықтаушы.

Оқушылардың оқу үлгеріміне ең көп әсер ететіні оқу мотивациясы. Оқу мотивациясы – (латын тілінен «moveo» – қозғалтамын) – білім алушылардың білім мазмұнын белсенді меңгеруге, өнімді танымдық әрекеттерді оятатын процесс. Білім игеру процесі – белсенді процесс. Ол тек әрекет арқылы ғана жүзеге асырылады. Бұған қоса іс-әрекеттердің түрлері мен өзінділік дәрежесі неғұрлым көп және жоғары болса, білім игерудің тиімділігі де арта түседі. [Жұманбаева А.О.]

Әдетте сабақта оқушы көбіне-көп екі жұмыс атқарады, олар – тыңдау мен жазу (көшіру). Ал белсенді әрекеттер дегеніміз өздігімен түсіну, таңдау, талдау, шешім қабылдау, жаңа мазмұн құрастыру, өз білімінді бағалауға негізделген ойлану, талқылау, өз пікіріңді қалыптастыру, оны дәлелдей және қорғай білу, пікір алмасу мен таластыру, өзгенің пікірін тыңдап, оны қабылдау, өз пікіріңді жазу секілді жеке және бірлескен жұмыс түрлері. Осындай белсенді әрекеттер тұлғаны жан-жақты дамыта түсіп, оның білім игерудегі көкжиектерін кеңейтеді.

Мотивация теорияларынан кез-келген іс-әрекет оған деген қажеттіліктен бастау алатынын анық байқауға болады. Білім алушылардың оқуға мотивациясын арттыру үшін оқуға қажеттілікті қалыптастыру керек. Бұл жөнінде Т.А. Ильина былай деп өз пікірін білдіреді: «Оқу үрдісін ұйымдастырудағы оқытушының күші мен жігерінің елеулі бөлігі білім

алушылардың оқуға деген ынтасы мен ұмтылысын оятуға, олардың танымдық белсенділігін туғызуға бағытталуы тиіс» [11].

Бұл кезеңде жаңа мотивтер (қажеттілік, қызығушылық, тілек) пайда болады, баланың иерархиалық мотивациялық жүйесінде өзгерістер жүреді. Бұрынғыша негізгі мотивтерге «тікелей әрекетті мотивтер» жатады, ал болашаққа бағытталған мотивация баланың сол кездегі қызығушылықтарының жетегінде кетеді. Білім алушыларда парыз және жауапкершілікпен, міндетті түрде білім алу керектігімен байланысты жаңа әлеуметтік ұстанымдар мен мотивтер пайда болады.

Оқу мотивациясы – білім алушыларды жемісті танымдық әрекетке, білім мазмұнын белсенді меңгеруге итермелейтін әдістер, құралдар, үрдістерінің жалпы атауы. Жеке тұлғаның жағдайларын және қатынастарын өзгерту үрдісі ретінде мотивация тұлғаны іс-әрекетке итермелейтін себептер, нақты күштер түрінде түсінілетін мотивтерге негізделеді. Мотивтерді баланың іс-әрекет пәніне қатынасы, осы іс-әрекетке бағытталуы ретінде де түсінуге болады. Мотивтер қажеттіліктер мен қызығушылықтар, ұмтылыстар мен эмоциялар, ұстанымдар мен идеалдардың өзара байланысы ретінде көрінеді. Сондықтан мотивтер – шешімдер қабылдау мен таңдау, альтернативаларды талдау мен бағалау жүзеге асырылатын динамикалық жүйе түріндегі өте күрделі құрылым. Мотивтер әрқашанда кешен түрінде көрінеді және педагогикалық үрдісте біз тек бір ғана мотив түрімен жұмыс істемейміз. Мотивтерді мұғалімдер мен балалар әрқашанда саналы сезе бермейді.

Мотивация және мотивті зерттеуде оның түрлеріне де назар аударамыз. Себебі бала қандай мотивтермен оқып жүргенін анықтауымыз қажет. Мұны анықтай отырып біз нақты қандай мотив әсер ететінін дәл анықтай аламыз.

И.П. Подласый мотивтерді жалпы екі танымдық және әлеуметтік тобына бөліп қарастыруды жөн көреді. Егер бала оқу үрдісінде оқылатын пәннің мазмұнына бағытталған болса, онда танымдық мотив туралы айтуға болады. Себебі ол бала сол оқу пәнін меңгергісі келеді. Егер балада оқу барысында басқа адамға бағытталғандығы басым болса, онда әлеуметтік мотивтер туралы айтылады. Оның айтуы бойынша танымдық мотивке мыналар қатысты:

- Мазмұнымен қызықтыру.
- Үрдіспен қызықтыру.
- Қызығушылық.

Әлеуметтік мотивке:

- Кең көлемді әлеуметтік түрткі себептер.
- Мәртебелік қызығушылық.
- Тар әлеуметтік түрткі мотивтер (мұғалімдер мен ата – аналар түрткісі).

Танымдық мотивтер де, әлеуметтік мотивтер де әртүрлі деңгейде болуы мүмкін. И.П. Подласый бойынша мотивтер әлеуметтік және танымдық мотивтер деңгейлерге бөлінеді. Әлеуметтік мотивтер бірнеше топтарға бөлінеді:

- кең әлеуметтік мотивтер (жауапкершілік, оқудың әлеуметтік маңызын түсіну); бұл жеке тұлғаның оқу арқылы қоғамда өз орнын табуға, өзінің әлеуметтік статусын нығайтуға ұмтылысы;

- тар әлеуметтік (немесе позициялық) мотивтер (болашақта қоршаған орта адамдарының мақұлдауына ие болу, өз еңбегі үшін сйлық т.б. алу);
- әлеуметтік бірлесу мотивтері (қоршаған орта адамдарымен өзара әрекетке түсуге бағытталу, сыныпта өз ролін және позициясын бекіту);
- Танымдық мотивтерді төмендегіше топтастырады:
- кең танымдық мотивтер эрудицияға бағытталудан көрінеді, оқу үрдіс және нәтижелерінен қанағат алу түрінде жүзеге асады Адамның танымдық іс-әрекеті оның өмірлік іс-әрекетінің негізгі болады;
- оқу-танымдық мотивтер (нақты оқу пәндерін меңгеру, білімді алу тәсілдеріне бағытталу);
- өз бетімен білім алу мотивтері (қосымша білім алуға бағытталу).

Бағыттылығы және мазмұны бойынша мотивтер топтарға біріктіріледі: әлеуметтік (әлеуметтік-құндылық), танымдық, кәсіби-құндылық, эстетикалық, коммуникациялық, статустық-позициялық, дәстүрлі-тарихи, утилитарлы-практикалық (меркантильді) [12].

И.Ю. Кулагинаның айтуы бойынша оқу іс-әрекетінің әлеуметтік мотивтері үлгерімі әртүрлі балалардың бойында әртүрлі көрінеді. Үлгермеуші балалардың мотивтері ерекше. Олардың жақсы баға алуға деген ұмтылыстары жоғары болғанымен, әлеуметтік мотивтері өте тар. Кейбір әлеуметтік мотивтер тек үшінші сыныпта пайда болады .

Өзара қарым-қатынасынсыз оқу іс-әрекеті толыққанды жүзеге аспайтындығы белгілі. Қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыруға баланың ұялшақтық сияқты тұлғалық сапасы кері әсерін тигізеді. В.Н.Куницынаның мәліметтері бойынша балалар арасындағы ұялшақтық 25%-дан 35%-ға дейінгі аралықты қамтиды.

Дидактикалық үрдістің жүруіне және нәтижелеріне мотивтер түрліше ықпалын тигізеді. Танымдық мотивтер өз бетінділікке ынталандыратын оқу-танымдық мотивтермен салыстырғанда әлсіз болады. Нақты ортада утилитарлы-практикалық мотивтер маңыздырақ. Осы бағытта білім алушылардың мотивтерін түрлі мақсатқа бағытталған әрекеттердің негізі түрінде итермелеуші, және қоғамдық маңызды құндылықтарды “мен үшін” тұлғалық деңгейіне «ауыстыратын» мағына құрастырушы деп бөлуге болады.

Айтылғандарды саралай отырып мотивтерді кейде сыртқы және ішкі деп бөлуге болады. Біріншісі педагогтар, ата-аналар, тұтас қоғамнан бастау алады және талап, нұсқау формасында болады. Олар, әрине, әрекет етеді, дегенмен олардың әрекеті жеке тұлғаның ішкі қарсылығын тудыруы мүмкін, сондықтан, олар гуманды болып саналуы мүмкін емес. Оқушылардың өзінің оны істеуге тілегі болуы керек. Мотивацияның шынайы көзі адамның өзінің ішінде. Сондықтан да сыртқы қысым – оқу мотивтеріне емес, ішкі итермелеуші күш – оқу мотивтеріне үлкен мән беріледі.

Сыртқы, мазмұны оқу мотивтерімен ешқандай байланысы жоқ гетерогенді мотивтер престижді және «мәжбүрлеуші» (жазалау арқылы үрейлендіру) болып бөлінеді. С.А. Мусатовтың мәліметтері бойынша соңғыларының егер ықпалы күшті болса стресстік жағдайларды туындатады, оқушылардың ойлауына кері әсерін тигізеді .

Саналы сезілген және сезілмеген мотивтер болады. Біріншісі балалардың оны әрекетке қандай себептер итермелейтіні туралы әңгімелерінен, түрткілерді маңыздылық деңгейлері бойынша орналасуынан көрінеді. Саналы сезілмеген мотивтер өте күшті емес, бақыланбайтын саналы ұмтылыстардан байқалады.

Білім алушылардың оқуға теріс қатынасы олардың мотивтерінің тарлығы және кедейлігі, жетістікке жетуге қызығушылықтың төмендігі, бағаға бағытталу, мақсат қоя алмау, қиындықты жеңуге, оқуға ұмтылысының болмауы, мұғалімдерге, мектепке теріс қатынасынан көрінеді.

Селсоқ қатынасқа да осы сипаттамалар тән, бірақ, оң нәтижелерге жетуге бағытталуға өзгерістер енгізсе, оған қабілеттерінің және мүмкіндіктерінің болуын байқатады.

Оқушылардың оқу мотивациясын көтеру мәселесі бойынша ұсыныстар:

- *Тұрақты танымдық қызығушылықты қалыптастыру:* қызықтырып оқыту, оқу материалының жаңалығы, жаңа және дәстүрлі емес оқыту формаларын қолдану, компьютердің көмегімен оқыту, интерактивті компьютерлік, мультимедиялық құралдарды пайдалану, өзара оқыту, эвристикалық оқыту, жарыс, проблемалық оқыту.

- *Сабақ барысында оқушының жеке ерекшелігін есепке алу* – бұл әрбір оқушының қызығушылығын, сапасын, талабын, мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беруде педагогикалық әдіс, құрал, әдістемелердің барлығын пайдалану.

- *Оқушыларға жеке тапсырмалар беру:* реферат, өзіндік жұмыстар, жоба жасауға дағдыландыру.

- *Оқушылардан жауапкершілікті талап ету.* Сан-қилы кедергілерді өз батылдығы мен табандылығының арқасында жеңе білген кейіпкерлерді сабаққа енгізу.

- *Қарапайымнан күрделіге көшу принципін ұстану:* күрделілігі жоғары тапсырмаларды орындауға ынталандыру.

- *Қажетті білім көздерімен жабдықтау:* компьютер, т.б. құралдармен қамтамасыз ету

- *Оқушыларды ғылыми жұмыстарға араластыру:* ғылыми жобалар, олимпиадалар.

- *Логикалық ойлауын дамытып сенімдерін қалыптастыру:* аргументацияға, дәлелдерге және өз көзқарасын негіздеуге үйрету.

- *Интерактивті әдістерді қолдану:* Интерактивті оқытудың мәні оқыту үрдісінде мысалы: - «Өрмекшінің торы», «Аквариум», «Дебат», «Ыстық орындық», «Миға шабуыл», «Пікірталас жүргізу әдістемесі», «Рольдік пікірталас», «Уақыт шеңбері», «Алтын балыққа арналған аквариум», «Психологиялық-педогогикалық консилиум», «Мозайка», «Ақылдың алты қалпағы», топтық, жұптық және тағы басқа әдістерді қолдану арқылы оқушыларды таным үрдісіне тартып, өздері білетін және ойлайтын нәрселерін қайта қарауға, түсінуге мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастыру.

Әртүрлі авторлардың мотивация түсінігіне берген анықтамаларына сүйене отырып, оқу мотивациясы дегеніміз – адамды білім алуға итермелейтін, жалпы бағыт-бағдар беретін, адам мінезіне энергетикалық импульстер беретін, психикалық үрдістер жиынтығы екенін анықтадық. Бүгінгі мұғалім, жаңа заман

қойып отырған талаптарға, керемет қарқынмен өзгеріп жатқан заман ағымына ілесетін, мұғалімге тән барлық мүмкіндіктерді игерген ұстаз. Ол тек кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, білім құндылығын, оқушының жан дүниесін түсінетін, олардың биік жетістіктерге жетуіне көмектесетін қолдаушысы, көмекшісі досы болуы керек. Ж. Аймауытов айтқандай баланың ақылы, сезімі, қайраты мұғалімнің жігерлі ықпалы арқасында жетіледі. Мұғалім балаларына салақ, селқос қараса, олардың жан қуатын кемітіп, тәрбие де бере алмайды. Сондықтан да бүгінгі күні біздер мұғалімдер оқушылардың оқуға деген мотивациясын көтеру мақсатында әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сабақтарды түрлендіріп өткізсек, жақсы нәтижелерге жетуге болады. Білім сапасын көтерудің бір үлкен көрсеткіші – бағалау. Бағалаудың белгілі екі түрі бәрімізге аян. Ол – оқушыны бағалау және оқушының өзін-өзі бағалауы. Бұл бағалаудың білім сапасын көтеруде мәні өте зор [Бегляров Э. 2010].

Мұғалімдер оқушылардың оқу мотивациясын қалай арттыра алады

1. Ішінара таңдау еркіндігін беру .

2. Қызығушылық пен қуаныш оқу процесінде оқушының негізгі тәжірибесі болуы керек

3. Оқыту кезінде балалардың сұраныстарын, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын ескеру қажет.

4. Оқудағы ең күшті ынталандыру «шықты!!!». Бұл ынталандырудың болмауы оқудың мағынасының жоқтығын білдіреді. Баланы кішкентайдан бастап оған түсініксіз нәрсені түсінуге үйрету керек. Бала өз бетінше жасай алатындай етіп бір үлкен тапсырманы ішкі тапсырмаларға бөліңіз. Егер бала қандай да бір іс-әрекетте шеберлікке жетсе, онда ішкі мотивация өседі.

5. Өзіне деген сенімділіктің, өз күшінің артуы ішкі мотивацияның артуына ықпал етеді.

6. Баланың жетістіктерін атап өтіңіз. Оның жетістіктерін бағалау оқуды жалғастыруға көмектеседі. Мысалы, жетістіктер тізімі оның тәуелсіз болуына ықпал етуі мүмкін.

7. Сәтсіздік үшін жазаламаңыз, сәтсіздіктің өзі жаза болып табылады. Қорқыныш пен шиеленіс оқу процесін қиындатады. Сәтсіздіктер мотивацияны төмендетеді.

8. Мектеп оқушылары үшін мұғалімнің жеке басы маңызды (көбінесе сүйікті мұғалім түсіндіретін қызықсыз материал да жақсы сіңеді).

9. Қызықты болу үшін оқу материалының мазмұнын дұрыс ұсыну.

10. Оқыту әдістері мен әдістерін өзгерту.

11. Мүмкін болса, сабақта әр оқушыға жиі жүгінуге тырысыңыз, үнемі «кері байланыс» жасаңыз – түсініксіз немесе дұрыс түсінбегенді түзетіңіз.

12. Оқушыға жеке жауап үшін емес, бірнеше (сабақтың әртүрлі кезеңдерінде) баға қою – сабақ ұпайының ұмытылған тұжырымдамасын енгізу.

13. Танымдық қабілеттердің дамуына негізделген қасиеттерді дамытумен үнемі және мақсатты түрде айналысу: реакция жылдамдығы, есте сақтаудың барлық түрлері, зейін, қиял және т.б. әр мұғалімнің басты міндеті – баланы өз пәні арқылы ойлауды үйрету ғана емес, дамыту.

14. Мүмкіндігінше, курстың тақырыптарын туыстық және басқа оқу пәндерімен байланыстыру, білімді байыту, оқушылардың ой-өрісін кеңейту арқылы білімді біріктіруге тырысыңыз.

15. Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын оятудың барлық мүмкін тәсілдері - өзіңіз қызықты болу, ақпаратты ұсынудың қызықты әдістерін жасау және өз пәніңізді қызықты ету

16. Ойын-қоршаған өмірге деген қызығушылықтың күшті ынталандырушысы. Ойын тек кішкентай балалардың дело сияқты. Бірақ тәжірибе көрсеткендей, олай емес. Ойын мотивациясы орта мектеп жасында үлкен тиімділікті көрсетеді. Кішілері басқарылады, үлкендері ересек және мақсатты. Орташа жас тек құмар және шабыттандыратын нәрсеге жабысуы керек. Әр түрлі жастағы адамдар әртүрлі ойындарды талап етеді. Бұл адамның есейген сайын психикасында қалыптасатын ісіктерге байланысты. Кіші жастағы ойындар сызықты, кіші орта – командалық, аға орта-жеке іс-әрекеттерде жарқын іске асыруды білдіреді, жоғары сыныптарда бейтаныс бейнелерді, шындықтың қызықты және ерекше модельдерін ойнау және қайта құру маңызды болады. Әр жас ойында әр түрлі болады, және тұтастай алғанда, ойын әрекеті адамның жеке басын, оның білімі мен ойлауын қалыптастыруда үлкен әсер етеді.

17. Барлық оқушылар үшін мүмкін болатын тапсырмаларды орындау, ескі білімге сүйене отырып, жаңа материалды үйрену арқылы сәттілік жағдайын жасау.

18. Сабақта достық сенім мен ынтымақтастық атмосферасын құру, мұғалімнің жарқын және эмоционалды сөйлеуі арқылы жағымды эмоционалды көңіл-күй.

19. Рефлексия, өз қызметін және басқалардың қызметін бағалау, қызмет нәтижесін бағалау, көп вариантты жауаптарды қажет ететін сұрақтар (мысалы, «неге қиын болды?», «сабақта не ашылды, не білді?» және т. б.).

20. Ойын-сауық, сабақтың ерекше басталуы, музыкалық фрагменттерді, ойын және бәсекеге қабілетті формаларды, әзіл-оспақты минуттарды қолдану арқылы.

21. Оқушыларды ұжымдық қызметке топтық жұмысты ұйымдастыру, ойын және бәсекелестік формалары, өзара тексеру, проблеманың шешімін ұжымдық іздеу, "сынақ және қателік әдісі" қабылдау, оқушылардың бір-біріне көмек көрсетуі арқылы қосу.

22. Материалды ұсынудың ерекше түрі.

23. Сабақтағы ынтымақтастық, мәселені бірлесіп шешу және қайшылықтарды шешу, эвристикалық әңгіме, оқу талқылауы, пәндердің маңызды белгілерін бөліп көрсету, жіктеу, жалпылау, модельдеу арқылы.

24. Бағалау, Алғыс айту, ауызша көтермелеу, үздік жұмыстар көрмесі, мұғалімнің кішігірім көмек көрсетуі, тапсырмаларды қиындату арқылы қызметті ынталандыру.

25. Оқушылардың төмен мотивациясының себебі неде екенін анықтаңыз: оқи алмау немесе тәрбиелік қателіктер. Осыдан кейін проблемалық тараптармен жұмыс жасаңыз.

26. Баланың оқу процесіне деген қызығушылығын арттыру ісінде баламен байланыс және сенімді атмосфера өте маңызды.

27. Балалардың өз қабілеттері мен мүмкіндіктеріне деген ынта, оптимизм және сенім атмосферасын құру

28. Жаңа ақпараттық технологияларды қолданыңыз.

29. Ойын-оқушылардың зерттелетін материалдың жаңалығы мен орындалатын жаттығулардың әртүрлілігіне деген қажеттілігін қанағаттандыратын ең күшті ынталандырушы фактор. Ойын, атап айтқанда, рөлдік ойын оқу процесін белсендіруге кең мүмкіндіктер береді.

30. Әр баланың жеке басын құрметтеңіз.

Ата-аналар оқушылардың оқу мотивациясын қалай арттыра алады

1. Балаңызбен мектеп пен білімнің маңыздылығын талқылаңыз. Бұл өте маңызды.

2. Балаңыздан күн сайын мектепте оның күні қалай өткенін сұраңыз. Ол сізге егжей-тегжейлі айтып беретініне көз жеткізіңіз.

3. Біліңіз: оған үй тапсырмасы немесе сыныпта қандай да бір жоба қойылды ма, ол орындауы керек.

4. Егер сіздің балаңызда үй тапсырмасы болмаса, олардың сабақтарды үйренуге, көруге және жаттығуға кем дегенде 30 минут жұмсайтынына көз жеткізіңіз.

5. Балаңызбен оның үйде жасаған жетістіктерінің белгілері туралы оқып, сөйлесіңіз. Қажет болса, оның әрекеттеріне қандай да бір шектеулер қойыңыз немесе оның жаман мінез-құлқы туралы бірдеңе жасаңыз.

6. Оң әрекеттерді ынталандырыңыз. Сіздің назарыңызды тек оның жағымсыз әрекеттеріне немесе жаман мінез-құлқына аударудың қажеті жоқ.

7. Балаңызға қандай да бір емтихан немесе тест тапсыра алмаса да қолдау көрсетіңіз.

8. Егер сіздің балаңыз оқуда қиындықтарға тап болса, оған мұғалімнің, үй тәрбиешісінің Қосымша көмегі қажет.

9. Мұғалімімен балаңыздың оқуында қиындықтар туындаса, оған көмектесетін әртүрлі баламалар немесе дереккөздер туралы сөйлесіңіз.

10. Ең бастысы: Балаңыздың мектептегі үлгерімі мен мінез-құлқын бақылайтын балаңыздың мұғалімдерімен үнемі байланыста болыңыз.

11. Жасөспірімге нақты мақсат қойыңыз: біз не істегіміз келеді, қандай білімге ие боламыз.

12. Мақсаттың орындалу мерзімін анықтаңыз және жариялаңыз (мен оны түзеткен кезде, Мен үйренемін).

13. Мүмкіндігінше оқытудың қолданбалы бағытын анықтаңыз. (Неліктен мен оны өмірде қалай қолданатынымды білуім керек?).

14. Барлық жұмыс (оқу) процесінде өз балаңыздың іс-әрекетінің нәтижелерін нақты және уақтылы қадағалаңыз.

15. Ынталандыру әдістерін жасаңыз (бүкіл отбасы үшін мақтау). Іс үшін мақтаңыз-мотивацияны ынталандырыңыз.

16. Позитивті, жасөспірімге үнемі қолдау көрсетіңіз. Жақсы сөз және жақсы кеңес айыптаудан гөрі жақсы.

17. Мектепте жаңа білім алуға оң ынталандыру қалыптастырыңыз.

18. Жасөспірімнің жетекші қызметі – қарым-қатынас, топтастыру, оқыту қарым-қатынас арқылы жүзеге асырылуы керек. Баланың жағымды әрекеттерін бағалаңыз, тақырып бойынша пікір сұраңыз, онымен тақырыпты талқылаңыз.

Оқу мотивациясын дамыту әдістері

«Дидактикалық ойындар» әдісі - білім алушыларға шығудың жолын табуға шақырылатын шындықты модельдейтін арнайы жасалған жағдайлар. Бұл әдістің негізгі мақсаты-танымдық процесті ынталандыру.

«Сәттілік жағдайы» әдісі – бұл қызметте айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік туғызатын жағдайлардың мақсатты, ұйымдастырылған үйлесімі, бұл ойластырылған, дайындалған стратегия мен тактиканың нәтижесі. Табыс пен жеке тұлғаның күтуі әр түрлі. Үш түрді ажыратуға болады: күтілетін сәттілік, оның үміттері негізді үміттер болуы мүмкін және қандай да бір ғажайыпқа сену мүмкін, бірақ бос жерде сәттілік туа алмайды; айтылған жетістік жетістікке жетеді, ол бастауыш сынып оқушыларына тану қуанышын, өз мүмкіндіктерін сезінуді, ертеңгі күнге деген сенімді сезінуге мүмкіндік береді; жалпылама жетістік өзіне деген сенімділік, қауіпсіздік, сенім жағдайына ықпал етеді, бірақ өз мүмкіндіктерін асыра бағалау, тыныштандыру қаупі бар.

«Бәсекелестік» әдісі-бұл мектеп оқушыларының бәсекелестікке деген табиғи қажеттілігі адам мен қоғамға қажетті қасиеттерді тәрбиелеуге бағытталған әдіс. Бір-бірімен бәсекелесе отырып, оқушылар әлеуметтік мінез-құлық тәжірибесін тез игереді, физикалық, адамгершілік, эстетикалық қасиеттерді дамытады. Артта қалғандар үшін бәсекелестік әсіресе үлкен маңызға ие: өз нәтижелерін жолдастарының жетістіктерімен салыстыра отырып, олар өсуге жаңа ынталандырулар алады және көп күш жұмсай бастайды.

Сонымен, мұғалім үнемі оқушылардың ілімдері мен мінез-құлқының мотивтерін үйренуі керек. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын ояту әдістерін жақсы білуі керек, оларды жағдайға байланысты қолдана білуі керек.

Жоба әдісін қолдану. Бастауыш мектепте жобалау қызметі ерекше орын алады, оның негізінде оқушылардың танымдық дағдыларын, өз білімдерін өз бетінше құрастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлау, шығармашылық ойлауды дамыту, мәселені көру және шешу қабілеті, сонымен қатар балаларды жобалар барысында бірлескен іс-әрекеттің қарапайым әдістеріне үйретуге бағытталған. Жобалық қызмет-бұл оқу іс-әрекетінің кеңейтілген құрылымы. Бастауыш сынып оқушыларының жобалық іс-әрекетінің мүмкін өнімдері: журнал, жиналмалы кітап, жадынама, тақырып бойынша тест, презентация, әңгіме, ертегі, коллаж, қабырға газеті, кәдесый-қолөнер.

Әдіс проблемалық жағдайды құру. Оның мәні «білімді дайын түрде енгізу. Балаларды жаңасын ашуға жетелеу мүмкін болмаса да, ақыл-ойды іздеу жағдайын жасау мүмкіндігі әрқашан бар». Проблемалық жағдайды құру проблемалық сұрақтарды, тапсырмаларды, іздеу сипатындағы тапсырмаларды тұжырымдау арқылы мүмкін болады. Сабақтың әр кезеңінде проблемалық сұрақтарды қолдануға болады: қарама-қайшылықтар туындаған оқушыларға арналған сұрақтар; ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауды қажет ететін сұрақтар. Бұл айырмашылық немесе ұқсастық неғұрлым айқын болса, оны

анықтау соғұрлым қызықты болады; себеп-салдарлық байланыстарды орнату мәселелері. Әр себепті ашу-тереңірек түсінуге бағытталған қадам.

Оқушылардың оқу үлгерімін жоғарлату мәселесі бойынша ұсыныстар

Тұрақты танымдық қызығушылықты қалыптастыру: қызықтырып оқыту, оқу материалының жаңалығы, жаңа және дәстүрлі емес оқыту формаларын қолдану, компьютердің көмегімен оқыту, интерактивті компьютерлік, мультимедиалық құралдарды пайдалану, өзара оқыту, эвристикалық оқыту, жарыс, проблемалық оқыту.

Сабақ барысында оқушының жеке ерекшелігін есепке алу – бұл әрбір оқушының қызығушылығын, сапасын, талабын, мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беруде педагогикалық әдіс, құрал, әдістемелердің барлығын пайдалану. Жеке ерекшелікті ескеру маңызды жағдай. Мұғалім бұл мәселеде шектен шығып кетпеуі керек, яғни оқушының мүмкіншілігін артық бағалау да, ескермеуі де оның оқуға деген қызығушылығына зиянын тигізеді. Оқушының жеке ерекшелігіне орай мұғалім әр оқушымен жеке қарым-қатынас жасайды. Мұғалім оқушының күшті жағына сүйенуі керек.

- Оқушыларға жеке тапсырмалар беру: реферат, өзіндік жұмыстар, жоба жасауға дағдыландыру.

- Оқушылардан жауапкершілікті талап ету. Сан-қилы кедергілерді өз батылдығы мен табандылығының арқасында жеңе білген кейіпкерлерді сабаққа енгізу.

- Қарапайымнан күрделіге көшу принципін ұстану: күрделілігі жоғары тапсырмаларды орындауға ынталандыру.

- Қажетті білім көздерімен жабдықтау: компьютер, кітап, т.б. құралдармен қамтамасыз ету

- Оқушыларды ғылыми жұмыстарға араластыру: ғылыми жобалар, олимпиадалар.

- Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің нәтижелілігін жоғарылату: ой еңбегін рациональді ұйымдастыру

- Логикалық ойлауын дамытып сенімдерін қалыптастыру: аргументацияға, дәлелдерге және өз көзқарасын негіздеуге үйрету.

- Интерактивті әдістерді қолдану: Интерактивті оқытудың мәні оқыту үрдісінде мысалы: - «Өрмекшінің торы», «Аквариум», «Дебат», «Ыстық орындық», «Миға шабуыл», «Пікірталас жүргізу әдістемесі», «Рольдік пікірталас», «Уақыт шеңбері», «Алтын балыққа арналған аквариум», «Психологиялық-педагогикалық консилиум», «Мозайка» және тағы басқа әдістерді қолдану арқылы оқушыларды таным үрдісіне тартып, өздері білетін және ойлайтын нәрселерін қайта қарауға, түсінуге мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастыру.

Оқу орнының беделін көтеру: -мектеп қабырғасында білім алған белгілі адамдармен кездесулер ұйымдастыру.

Оқу мотивацияларын дамыту жолдары. Мұғалімге арналған ұсыныстар:

1-ұсыныс. Мұғалімнің ойластырылған әрекеті-ойластырылған оқыту.

Егер де оқытудың өзі ақпараттың жеткізілуі емес, керісінше мағыналы оқыту үрдісінің белсендірілуі және ынталандырылуы ретінде ұйымдастырылса, оқыту үрдісі нәтижелірек болады.

Білімге құштарлық пен қызығушылық мотивтерін жандандыру және ынталандыру үшін, мұғалім оқушылармен жақсы қарым-қатынасқа қол жеткізуі тиіс, сонымен қатар өзін де жақсы білуі керек. Барлық әрекеттер ойластырылған болуы тиіс. Бұл басқалардан осы әрекеттерді талап етушілерге де қатысты.

2-ұсыныс. Ішкі мотивацияны дамыту – бұл жоғарыға өрлеу.

Оқушы жұмысқа шын мәнінде кірісуі үшін, оған оқыту әрекеті барысында қойылған тапсырмалар, түсінікті болып қана қоймай, сонымен қатар іштей қабылданып, яғни олар оқушы үшін мәнді болып және де оның толғаныстарынан да орын алуы тиіс.

Ішкі мотивацияны дамыту – бұл жоғарыға өрлеу. Төмен құлдырау әлдеқайда жеңілдірек, сол себепті ата-аналар мен мұғалімдер тәжірибесінде оқытудың құлдырау мотивациясына әкеліп соғатын мынадай «жәрдемдер» жиі қолданылады. Мысалы, шектен шығатын көңіл бөлу мен ықылассыз мадақтаулар, ақталмаған төмендетілген немесе көтермеленген бағалар, қатаң сын мен жаза. Оқытудың ішкі мотивациясының дамуы оқу мақсатына сыртқы мотивтің орын ауыстыруы ретінде орын алады.

3-ұсыныс. «Жағымды мотивация» стратегиясы.

Жалпы оқуда немесе нақты тапсырмаларды орындауда қиындықтарға кездесетін кейбір оқушыларға өзгеріс жасау үшін өз әрекеттерінде ненің іске қосылмайтынын және де қандай мотивациялық стиль түрі нәтижелірек болатынын түсіну жеткілікті. Әрине, жаңа мотивациялық стильге үйретуге тез арада қол жетпейді. Бірақ дайындалған, сауатты педагогтың бағытталған әрекеті оқушыларға күрделі жағдайлардан шығуға көмектеседі.

Енді, ең нәтижесіз төрт мотивациялық стильді қарастырайық.

Жағымсыз мотиватор. Кейбір адамдар өзін және өзгелерді бір істі орындамаса болатын апаттар туралы ойлай отырып бағыттауы мүмкін. «Емтихан тапсырмасам – үйде жанжал болады, екінші жылға қалып, институтқа түсе алмаймын». Бірақ келеңсіздіктер туралы ойлау ұнамайды. Негативті мотивациялық стиль аз ғана адам тобы үшін нәтижелі болуы мүмкін. Көпшілік адамдар үшін жағымды мотивацияның мөлшері өте пайдалы. Бұндай оқушылармен жұмыс барысында оған не керек екеніне зейін қою қажет. Сонда құтылуды қажет ететін апаттар туралы ойлар артта қалады.

«Диктатор» мотивациялық стилі. Диктатор өзін және өзгелерді қатаң бұйрықтармен ынталандырады. Бұл әдісті қолданатын адам көбінесе «қажет», «тиіс» немесе «міндетті» сияқты сөздерді қолданады. Көпшілік адамдар оны орындауға құлықсыздық танытады. Бұйрықтардың орынына шақыруларға көшу арқылы өзін және өзгелерді ынталандыру нәтижелірек. Дауыстық модуляциялардың маңыздылығы туралы аз жазылмаған. Сондықтан да жағымды екпінге көшу «жақсы болар еді», «пайдалы болар еді», «біз қалаймыз» тіркестері сияқты үлкен өзгерістер тудырады.

«Орындауды елестетіп көр» мотивациялық стилі. Көптеген оқушылар мәселенің орындалуын елестетіп көрудің орнына, бұл тапсырманы (мысалды

шешу, жауапты табу, материалды еске түсіру) орындаудың қиындығы туралы ойда қалып қояды. Ондай оқушыларды толғаныс күйінен тапсырманың орындалуы ол үшін немен бағалы екенін түсіндіру арқылы алып шығуға болады, яғни тағы да жағымды мотивация күшіне енеді. Бұл нәтижесіз мотивтердің ішіндегі ең қиындарының бірі, сондықтан да кейде оқушыға орындалуы қиындық туғызатын тапсырмаларды кейінге қалдыра тұруға кеңес беру пайдалырақ.

Қайта құру мотивациялық стилі. Кейбір оқушылар барлық тапсырманы немесе бар жауапты жұмыстың үлкен бір қатерлі, топтастырылмаған көлемі ретінде қабылдауға бейім тұрады және әдетте өздерін шектен тыс тапсырма берілген адам ретінде сезінеді. Шектен тыс тапсырма берілген адам өзін жұмысқа кірісуге дайын емес жағдайда сезініп, оны кейінге қалдыра береді. Ондай оқушыларға тапсырманың нәтижелі орындалуына алып келетін кішігірім қадамдарға бөлуге жәрдемдесу керек.

4-ұсыныс. Қол жеткізу және қабілеттілік мотивациясы.

Қол жеткізуге бағытталған іс әрекет әр адамда сәттілікке жету және сәтсіздіктерден қашық болу мотивтерінің болуын қарастырады. Басқаша айтқанда барлық адамдарда сәттілікке жетуге қызығатын және сәтсіздіктерден қауіптенетін қабілет бар. Бірақ әдетте адамдарда сәттілікке жету мотиві немесе сәтсіздіктерден қауіптену мотиві басымырақ. Негізінде сәттілікке жету мотиві әрекеттік нәтижелі орындалуы мен, ал сәтсіздіктерден қауіптену мотиві-қауіпке берілумен байланысты. Сәттілікке бағытталған адамдар қиындығы жағынан орташа, немесе шамалы жоғарылатылған мақсаттарды таңдайды. Ал сәтсіздіктерге бағытталғандар қатерлі таңдаулар жасайды (өте жоғарылатылған немесе төмендетілген) Сәтсіздікке бағытталған адамдар сәттілікке бағытталғандарға қарағанда жеңіл және жақсы жатталған біліктер жағдайында (сандарды қосу) жылдамырақ және дәлірек жұмыс істейді. Күрделі тапсырмалар жағдайында- бұл сипат керісінше болады.

Сыныпта барлық қабілеттердің көріністері бар, бірақ орташа қабілеттілердің сәттілікке бағыты жақсырақ. Өте ақылдыларда да, өте аз қабілеттілерде де нәтижеге қол жеткізу ынтасы болмайды, өйткені жарыс жағдайы не «тым жеңіл», не «тым ауыр» болып көрінеді.

5-ұсыныс. Оқушыға «жаттанды шарасыздық» жағдайдан шығуға қалай көмектесуге болады?

Егер адамның өмірінде сәтсіздіктер көп болса, оның талап қою деңгейі, өзін өзі бағалау көрсеткіші төмен болады. Адам сәтсіздікке бағытталған, ол шарасыздық жағдайында тұр. Бұндай жағдай «жаттанды шарасыздық» деген атауға ие болды.

Мұғалім оқушыға бұл жағдайдан шығуға қалай көмектесе алады?

Зерттеулер көбінесе сәтсіздіктің 4 түрі анықталатынын көрсетті: қабілеттің болмауы; тапсырманың қиындығы; сәтсіздік; әрекеттің жеткіліксіздігі. Оқушының сәтсіздігі кезіндегі мұғалімнің көмегінің ең жақсысы оның (оқушының) әрекетінің жеткіліксіздігі нәтижесінде екенін түсіндіру.

6-ұсыныс. Сабақтың эмоционалдығы - ынталандыру ма, әлде зиян ба?

Әрекеттің жемістілігі (жағымды мотивациясы болса да) бұл әрекетті сүйемелдейтін эмоция күшіне байланысты екенін ұмытпау керек. Егер де тапсырманың қиындығы сабақтың эмоциялылығына сәйкес болса, оқушылардың оқу тапсырмасына деген әрекет қатынасы дұрыс болады.

Мысалы, жаратылыстану, математика сабақтарында жоғары эмоционалдық тиімді фактор болып табылмайды. Ал орыс тілі, әдебиеті сабақтарында керісінше жоғары эмоционалдық тиімді фактор болып табылады; тек қана қиын және күрделі тақырып жағдайында эмоция қуатының төмендетілуіне рұқсат етіледі.

7-ұсыныс. Білуге құштарлық және танымдық қызығушылық.

Жағымды ынтаны дамыту үшін әрекеттің ерте деңгейі-танымдық қызығушылық арқылы әсер етуге болады. Бұл қажеттіліктің алғашқы бастауыш деңгейі-бұл сезінулер қажеттілігі. Бұл деңгейде индивид стимулдың жаңашылдығына әсер етеді. Бұл танымдық әрекеттің негізі.

Келесі деңгей -білім қажеттілігі (білуге құштарлық). Бұл пәнге қызығушылық, оны үйренуге бейімділік. Бірақ танымдық қажеттілік білуге құштарлық деңгейінде табиғи-эмоционалдық сипатта болады.

Жоғары деңгейде танымдық қажеттілік мақсатқа бағытталған сипатта болады. Оқыту үрдісінде мұғалімге оқушының танымдық қажеттілігін есепке алып, дамытып отыруы маңызды, төменгі сыныптарда - білуге құштарлық, жоғарғы сыныптарда - шығармашылық әрекет қажеттілігі.

8-ұсыныс. Мұғалімнің сынып пен қарым-қатынасы және оқу мотивациясы.

Егер де мұғалімнің белгілі бір сыныппен ара қатынасы қалыптаспаса, оқу мотивациясының дамуы мүмкін емес. Бұл жағдайды жою үшін: Материалды беру формасының балалардың оқу қабілеттерінің дамуымен сәйкестігін анықтау қажет. (деңгейдің жоғарылануымен қатар төмендетілуі де зиянды).

Материалдың сәтті меңгерілуінің шарттары (сыныптағы тиімді психологиялық климат). Мұғалімнің сынып лидерімен ара қатынасы, «мұғалім-лидер» қарым-қатынасының сыныптағы атмосфераға әсері. Сонымен қорытындылай айтсақ, әртүрлі авторлардың мотивация түсінігіне берген анықтамаларына сүйене отырып, оқу мотивациясы дегеніміз - адамды білім алуға итермелейтін, жалпы бағыт - бағдар беретін, адам мінезіне энергетикалық импульстер беретін, психикалық үрдістер жиынтығы екенін анықтадық.

Мотивацияның ережелері

Үйренушілерде білімге деген қажеттілік тудыру, оның беретін пайдасы туралы пікірлесу («Бұл маған не береді? Пайдасы қандай?»)

Әр үйренушінің білім игеру ісіне деген жеке жауапкершілігін қамтамасыздандыруға ұмтылу.

Үйренушілердің қызығушылығын тудырып, оны үнемі қолдап, қыздырып отыру керек.

Сабақта алған білімдердің практикалық маңызына ерекше көңіл бөлу керек. Әр сабақ прагматикалық (пайда тұрғысынан) сипат алуы керек.

Үйренушілерді ұдайы мақтап, қолпаштап, қолдап отыру керек.

Үйренушілер бір-бірімен жарыспай, оларда өзімен-өзі жарысу сезімін қалыптастыруға ұмтылу керек.

Жүргізуші (мұғалім, оқытушы) өзі де шабыттанып, сол көтеріңкі күйін үйренушілерге көрсетуі керек.

Әр үйренушінің жеке мотивтерін айқындау (үйренушінің «Бұл тақырып мен үшін неліктен қызықты әрі пайдалы?», «Мен неліктен осы сабаққа белсене қатысудамын?», «Бұл сабақтан мен не аламын?») сияқты сұрақтарға жауаптары).

Сабақ барысында тұлға аралық қатынастардың дамуына ықпал жасау.

Таңдауды әрқашан да үйренушілердің өздері жасаған жөн.

Қызығушылықты тудырудың кейбір тәсілдері.

Қызықты бір оқиғаны сипаттап беріңіз.

Қандай да бір талқыланған мәселе бойынша үйренушілердің пікірін білу үшін олардың қол көтеріп, дауыс беруін (жақтап немесе қарсы шығып) сұраңыз.

Сұрақ қойыңыз.

Уәде беріңіз.

Үйренушілерді күлдіріңіз.

Даулы немесе басқалардың көзқарасына қарама-қарсы пікір айтыңыз.

Әдеттен тыс мәліметтер келтіріңіз.

Көрнекіліктер мен үлестірмелі материалдарды қолданыңыз.

Өз өміріңізден немесе кәсіби тәжірибеңізден мысалдар келтіріңіз.

Оқушылардың шешімін қажет ететін проблемалық ситуацияны суреттеңіз.

Қызығушылық келесі әрекеттерден бәсеңдейді

Мұғалім өзін оқушыдан тысқары ұстаса.

Мұғалім оқушыларды бәсеңді (пассив) тыңдаушылар қатарында ұстап, оларды сол күйде қалдырса.

Мұғалім өз ұсыныстарының (идеяларының) оқушылар үшін міндетті түрде қажетті болады деген ойы мен пікірі.

Мұғалімнің оқушыға сын айтуы, олардың кемшіліктерін бетіне басуы.

Оқушылардың мұғалімнің қойған сұрақтарына жауап бере алмай, өздерін дым білмес ретінде сезінуі.

Жас ұстаздарға 10 кеңес.

1. Сыныпқа көтеріңкі көңіл күймен кір
2. Алдымен үйрет, сосын талап ет.
3. Оқушының тәртібі мен білімін бағалауда әділ бол.
4. Балаларға берген уәдене берік бол.
5. Әрқашан сабырлы, шыдамды бол.
6. Оқушының құпиясын сақтай біл.
7. Оқушыдан өзің орындамайтын істі талап етпе.
8. Тәртіп сақтауда бөтен кісінің беделіне сүйенбе.
9. Оқушыға сенім арт.
10. Оқушының ата-анасын сыйла, ол туралы жаман сөз айтпа.

Бүгінгі мұғалім, жаңа заман қойып отырған талаптарға, керемет қарқынмен өзгеріп жатқан заман ағымына ілесетін, мұғалімге тән барлық мүмкіндіктерді игерген ұстаз. Ол тек кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, білім құндылығын, оқушының жан дүниесін

түсінетін, олардың биік жетістіктерге жетуіне көмектесетін қолдаушысы, көмекшісі досы болуы керек. Ж. Аймауытов айтқандай баланың ақылы, сезімі, қайраты мұғалімнің жігерлі ықпалы арқасында жетіледі. Мұғалім балаларына салақ, селқос қараса, олардың жан қуатын кемітіп, тәрбие де бере алмайды. Сондықтан да бүгінгі күні біздің мұғалімдеріміз оқушылардың оқуға деген мотивациясын көтеру мақсатында әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып сабақтарын түрлендіріп өткізуін мұғалімдердің рефлексиясынан көруге болады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру, яғни оқушыда өзінің оқу жұмысының жекелеген кезеңдеріне мақсат қою ептілігі болмаса, мотивтің қатысуы жеткіліксіз болады. Әсіресе мектепте білім алушыларда оқу еңбегінің жекелеген жақтарына бағыттылық қалыптасқанымен, ол осы оқу мотивтерін жүзеге асыра алмайды: мақсат қояды, оларды негіздеуді, басты және қосымша мақсатын анықтауды білмейді, т.б. Мұғалім білім алушыларды өздерінің мотивтерін мақсаттың жүйелілігі, бірізділігі арқылы іске асыруға үйретуі тиіс.

Мақсат қою — бұл білім алушының ерекше мінез-құлқының сипаттамасы білім алушы өмірде белгілі бір мақсат қояды практика жүзінде үйренеді. Бірақ мақсаттар бір-біріне ұқсамайды. Мотив сияқты мақсат та өзінің мазмұны бойынша ажыратылады, білім алушы өз бетінше мақсат қояды және жүзеге асыруы мүмкін, бірақ осы мақсаттар біздің тұлғалық адамгершілік туралы түсінігімізбен сәйкес келмеуі де мүмкін.

Білім алушының әлеуметтік оқу мотивтерін арттыру үшін ұжымдық және топтық жұмыстарға білім алушылардың бірлескен қызметтерінің болуының маңызы зор: бірлескен жұмыстың жалпы мақсатын жасау (тапсырманы орындау) және оның варианттарын топ мүшелерімен талқылау, осы жалпы жұмыстарды орындау әдістерін іздестіру, шешу әдістерінің бірнеше варианттарын салыстыру, бірлескен жұмыстарда өзіндік және өзара бақылау жолдарын анықтау, топ мүшелері ұсынған осы бақылаудың түрлі әдістерін салыстыру, ұжымдық қызметке мотивация — топтық жұмыстарды орындауға ұмтылу, топтың өзге мүшелерінен жақсы баға алуға талпынуы болып табылады.

Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыруы – мектеп оқушыларының өзі жетекшілік ететін, оны өзі қойған тапсырмаларға, мотивтерге, мақсатына сай іске асыратын танымдық тұрғыда еңбек етуі арқылы жүзеге асады. Оқу мотивациясын арттыру түрлі деңгейлерден тұрады: ол мектеп оқытуына «ұштастыру», өзін-өзі ынталандырудың жеке кезеңді формаларының түрінде және ең соңында, мектеп оқушысының өзін-өзі ынталандыру және өздігінен білім әрекетінде ерекше өріс алған еңбегіне бағытталуы ықтимал. Бұл дәрежелердің барлығы да мұғалімнің жетекшілігін қажет етеді.

Оқу іс-әрекеті – бұл ғылыми түсініктерді меңгеруде әрекеттің қорытынды тәсілдерін игеруді қамтитын, бағытталған іс-әрекет. Әсіресе жұмыстың жаңа тәсілдерін меңгеру оқушының бойында өзгеріс туғызады, ақыл-ой дамуында жаңа ерекшеліктерінің пайда болуына әкеледі, оның тұлғасының жаңа сапаларын толықтырады.

Пайдаланылган әдебиеттер

1. Запорожец, А.В. Основные проблемы онтогенеза психики [Текст] / А.В. Запорожец // Часть 1: Предмет и методы возрастной психологии: Хрестоматия по возрастной психологии / ред.-сост. О.А. Карабанова, А.И. Подольский, Г.В. Бурменская. – Москва: Российское психологическое общество, 2009.
2. Лурия А.Р. «Язык и сознание»: Издательство Московского университета; Москва; 1979
3. Алексеева, М. И. Мотивы обучения учащихся [Текст] / М.И. Алексеева. – М.: Советская школа, 2011. – 120 с.
4. Божович Л. И. (1929-31/1935). Речь и практическая интеллектуальная деятельность ребёнка (экспериментально теоретическое исследование). Культурно-историческая психология, №1-3, 2006.
5. Додонов Б. И. Структура и динамика мотивов деятельности // Вопросы психологии. — 1984. — № 4. — С. 126-130.
6. Мотив достижения. Макклелланд, Д.К., Аткинсон, Дж. У., Кларк, Р. А., Лоуэлл, Э. Л., Нью-Йорк: Эпплтон-Сенчури-Крофтс, 1953.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Питер, 2008.
8. Alderfer, C. P. (1969). Адам қажеттіліктерінің жана теориясының эмпирикалық сынағы; Ұйымдық мінез-құлық және адамның қызметі, 4 (2), 142–175.
9. David C. McClelland. Foundation for Personality & Social Psychology. 2015 года.
10. Херцберг Ф., Майнер М. У. Побуждение к труду и производственная мотивация // Социологические исследования. 1990. № 1. С. 126.
11. Т. А. Ильина; Политехнический музей, Научно-исследовательский институт проблем высшей школы. - Москва: Знание, 1977
12. Подласый И. П. Педагогика: Учебник. — М.: Высшее образование, 2006. – 540 с.

Қосымшалар

Қосымша 1.

Мектеп мотивациясын тексеруге арналған әдістеме. Авторы: Н.Г.Лусканова.

Оқушыларға «Мектепте маған не ұнайды?» деген тақырыпта сурет салу тапсырылады. Автордың пікірінше тақырыпқа байланысты суреттегі мынандай жағдайларға көңіл аудару керек:

1. Мотивациясы дамымаған, мектеп имитациясы жоқ, бірақта оқушының ойын және басқа мотивтері басым. Мұндай жағдайда оқушылар машинаны, әскери әрекеттегі ойыншықтарды, оюларды және т.б. суреттерді бейнелейді;

2. Балалық негативизм, оқушы мектеп тақырыбында сурет салудан бас тартып, өзі жақсы көріп салатын суретін бейнелейді, мұндай мінез-құлықты оқушының талаптан деңгейі жоғары және талаптарына қиындықпен бейімделуін көрсетеді;

3. Тапсырманы түсінбеуі немесе дұрыс қабылдамауы, оқушылар ешнәрсе салмаса немесе басқа оқушының берілген тапсырмаға қатысты емес суретін көшіріп салса, онда бұл жағдай психикалық дамуы артта қалған балаларға қатысты. Мұндай жағдай 0 балмен бағаланады;

Берілген тақырып бойынша салынған суреттердің сюжетін бағалау:

- Оқушының таным мотиві мен оқу белсенділігі оқу жағдайындағы мектеп мотивациясының жоғарылығын көрсетеді, оны 30 балмен бағалайды.

- Сыртқы мектеп атрибуттары оқуға қатысты емес жағдайда мектепке қатынасы оң оқушыларға тән, бірақ сыртқы мотивациясы 20 балмен бағаланады.

- Мектептегі ойын жағдайы қатынасы оң оқушыларға тән, бірақ игерген ойын мотивациясы 10 балмен бағаланады.

2. Оқу мотивациясын тексеруге арналған сауалнама.

Оқу мотивациясының деңгейін скринингті бағалау үшін Н. Г. Лусканова арнайы сауалнама ұсынады. 10 сұрақтың жауаптары 0-ден 3 балға дейін бағаланады. (теріс жауап – 0 балл, бейтарап -1 балл, оң жауап – 3 балл). 30-25 балл жинаған оқушылар мектепке бейімделуінің жоғары деңгейін, 20-24 балл ортаңғы норманы, 15-19 балл ішкі мотивацияны, 10-14 балл және одан төменгі балл – мектепке деген теріс қарым – қатынасын, яғни мектеп дезадаптациясын көрсетеді.

Сауалнама сұрақтары.

1. Саған мектеп ұнай ма немесе ұнамай ма?

2. Таңертең сен ұйқыдан тұрғанда мектепке қуанышты барасың ба, әлде үйде қалғың келеді ме?

3. Егер мұғалім ертең барлығыңның келуің шарт емес, келгісі келген оқушыларға ғана келсін десе, сен сабаққа келесің бе, әлде үйде қаласың ба?

4. Кейбір сабақтың болмай қалуы саған ұнайды ма?

5. Саған үй тапсырмасын бермегенін қалайсың ба?

6. Сен сабақта үзілістің көп болғанын қалайсың ба?

7. Сен ата-анаңа мектеп жайында жиі айтасың ба?

8. Саған мұғалімнің қатал болғаны ұнайды ма?

9. Сенің класта достарың көп пе?

10. Сыныптастарың саған ұнайды ма?

Оқу мотивациясының динамикасын бағалау үшін сауалнамада сұрақтар қайталанып келеді. Оқу мотивация деңгейінің төмендеуі баланың мектеп дезадаптациясының көрсеткішін, ал оның жоғарылауы – оқудағы және дамудағы оң динамикасын білдіреді. Жүргізілген зерттеулер оқушының бейімделуінің үш деңгейін бөліп көрсетеді:

Жоғары деңгей – оқушының мектепке қатысты оң; берілген талаптарды адекватты қабылдайды; оқу материалдарын оңай меңгереді; мәліметтерді толық игерген; мұғалімнің айтқандарын мұқият тыңдайды; тапсырмаларды сыртқы бақылаусыз-ақ орындайды; өзіндік жұмысқа, барлық пәндерге қызығушылықпен қарайды; тапсырмаларды мұқият орындайды; класта жоғары мәртебеге ие.

Орта деңгей – оқушының мектепке қатынасы оң; оқу материалдарын түсінеді; бағдарламаның негізгілерін меңгереді; тапсырмаларды өз бетінше орындайды; тапсырмаларды мұқият орындайды; бірақ бақылауды талап етеді; сабаққа қызығушылықпен дайындалады; кластағы көп оқушылармен достық қарым-қатынас жасайды.

Төменгі деңгей – оқушының мектепке қатынасы теріс; денсаулығының нашарлығына реніш білдіреді; көңіл-күйінің нашарлығын көрсетеді; тәртіп бұзады; оқу материалдарын фрагментарлы меңгереді; өзіндік тапсырмаларға қызығушылық көрсетпейді; сабақтарға немқұрайлы дайындалады; бақылау мен көмекті, үзілісті қажет етеді; пассивті: класта жақын достары жоқ.

Мазмұны

Кіріспе	3
1 Оқу іс-әрекет ретінде	4
2 Оқу мотивация тұлғаның даму факторы ретінде	7
3 Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша әдістемелік ұсынымдар	15
Қорытынды	29
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	30
Қосымша	31

Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру бойынша
Әдістемелік ұсынымдар

Басуға 24.11.2022. ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 4.